

КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У педагогіці вищої школи утвердилась думка, що майбутній фахівець формується не лише в навчальному процесі ВНЗ – на лекційних, практичних заняттях, у ході стажерської практики, а й у системі самостійної роботи. Одним з ефективних шляхів професійно-методичної підготовки майбутніх учителів є *позааудиторна робота*, що має стати засобом формування їхньої готовності до творчого виконання своїх професійних обов'язків. Недарма ще 1918 р., виступаючи з лекціями в Київському університеті, С. Русова наголошувала, що навіть найкращий навчальний заклад без позааудиторної освіти не принесе вагомих результатів [2].

Проблему позааудиторної роботи студентів педагогічних вишів досліджували А. Бодак, Л. Веретенникова, В. Горбенко, Г. Горелова, М. Кобзев, Л. Кондрашова, Т. Сарафанова, Т. Степура та ін. Певні аспекти професійно-методичної підготовки майбутніх учителів-словесників вивчали Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань, О. Семенов, Т. Симоненко та ін. Проте динамічні зміни в українському суспільстві й освіті потребують спеціального дослідження проблеми в умовах розширення педагогічних парадигм і входження України в європейський освітній простір. Це зумовлює **мету нашої статті**, що передбачає з'ясування специфіки проведення позааудиторної роботи студентів-філологів у системі креативно центрованої професійно-методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Позааудиторна робота – це особлива цілеспрямована форма організації студентського життя, що здійснюється у вільний від навчання час з метою розширення й поглиблення знань, умінь та навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей студентів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення активного й змістовного відпочинку. Вона має чіткі відмінності від навчального процесу, її не слід розглядати як просте доповнення до навчальної роботи ВНЗ, а як важливу складову довготривалого й багатоаспектного процесу формування особистості майбутнього вчителя. Позааудиторна робота охоплює освіту і виховання студентів, вона спрямована на забезпечення потреб індивіда у творчій самостійній діяльності за інтересами, стимулюванні його самовдосконалення й задоволення потреб у професійному самовизначенні. Позааудиторна робота як один із складників системи освіти України й засіб формування фахівця визначається такими специфічними рисами функціонування: *диференційованість, динамічність, гнучкість, варіативність, мобільність і доступність*.

Позааудиторна робота – це нефіксований у часі процес, що не має меж завершення й послідовно переходить з однієї стадії в іншу – від створення умов креативного середовища, сприятливого для творчої діяльності студентів, до забезпечення їхнього співробітництва з іншими суб'єктами. Вона більшою мірою, ніж навчальна, сприяє реалізації креативних здібностей особистості, її нахилів, інтересів, формуванню соціально-громадської активності.

Оскільки, за спостереженнями психологів Б. Ананьєва, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, всебічний розвиток людини відбувається лише за умови її залучення до різноманітних видів діяльності, **одним із завдань позааудиторної роботи у ВНЗ є підтримка активності студентів у тих видах діяльності, до яких вони були залучені в навчальному процесі, – навчальній, науково-дослідній, педагогічно-професійній, а також включення в нові види діяльності – шефську** (кураторство над студентами чи групами молодших курсів або окремими класами загальноосвітніх шкіл, гуртками, студіями); *культурно-масову* (участь у художній самодіяльності, організація літературних вечорів, культпоходів до кіно, театрів, відвідання виставок, літературних та мистецьких екскурсій і т.і.).

Ще однією специфічною рисою позааудиторної діяльності є *зміна ракурсу оцінки особистості студента*. Якщо в навчальній діяльності викладач «дивиться на нього з кафедри», тобто оцінює, як студент слухає лекцію, відповідає, виконує завдання на практично-лабораторних заняттях, то в умовах позааудиторного спілкування він може повніше відкрити особистість молодого людини, зрозуміти всю її складність і багатовимірність, розрізнити багатозначність вчинків і дій, сприйняти складну палітру почуттів та емоцій.

Позааудиторна робота з методики викладання української літератури є органічним складником загальної системи позааудиторної роботи студентів ВНЗ. Її *мета* – створення умов для творчого, інтелектуального, професійного й духовного зростання майбутніх словесників у вільний від навчання час; підготовка до життя в динамічно змінюваному світі; посилення спрямованості на педагогічну професію; закріплення ЗУН-ів учителя літератури; упровадження якісно нових форм і методів організації позааудиторної діяльності.

В основі креативно центрованої моделі організації цієї ланки професійно-методичної підготовки у ВНЗ *загальна концепція професіоналізації позааудиторної роботи студентів*, розроблена Л.Кондрашовою, відповідно якій позааудиторна робота стимулює формування індивідуальності майбутнього педагога за умов професіоналізації всіх виховних впливів на нього, надаючи процесу здобуття професії особистісного забарвлення [1]. Складники позааудиторної роботи студентів-філологів, зорієнтованої на розвиток їхньої професійно-креативних якостей, висвітлено на рис.1.

Основними напрямками організації позааудиторної роботи майбутніх учителів української мови і літератури можна вважати врахування специфіки майбутньої спеціальності, широке використання різноманітних форм позааудиторної роботи, удосконалення професійно-педагогічних умінь та навичок студентів-філологів, забезпечення їхньої активної громадянсько-педагогічної позиції з урахуванням індивідуально-творчих інтересів.

Позааудиторна робота студентів-філологів, що має креативну спрямованість, будується з дотриманням таких *принципів*:

- *гуманізації* (творча самореалізація особистості, формування гуманної, демократичної, доброзичливої, активної, готової до інновацій людини);
- *співробітництва* (співпраця студентів з викладачами, однокурсниками, учителями, бібліотекарями, учнями й т.і.; уміння створити атмосферу доброзичливості, колективізму, партнерства й самостійності);
- *добровільності* (студент самостійно й добровільно вирішує питання своєї участі в позааудиторній роботі в тій чи іншій її формі чи про вихід з неї);
- *доцільності* (залучення до певних видів творчої діяльності відбувається з урахуванням індивідуальних інтересів, нахилів та здібностей особистості);
- *інтересу* (зацікавленість змістом чи формою позааудиторного заходу);
- *бінарної практичної спрямованості* (з одного боку, забезпечення умов для практичного застосування професійних умінь і навичок, набутих на аудиторних заняттях; а з другого, залучення до педагогічно центрованих видів позааудиторної роботи, що сприяють формуванню готовності до професійно-творчої діяльності).

Зміст цих принципів передбачає підсилення в учасників позааудиторної роботи інтересу до майбутньої професії, саморозвиток професійно значущих креативних якостей при дотриманні таких *психолого-педагогічних умов*: поєднання самостійності й ініціативи студентів, співтворчості з викладачами; широкого використання методів педагогічного стимулювання активних учасників; естетичної виразності та емоційності; зацікавлення та новизни змісту, форм і методів роботи.

Аналіз стану позааудиторної роботи з курсу методики літератури в педагогічних ВНЗ України засвідчує, що в її організації існує низка *недоліків*: не завжди здійснюється чітке планування системи роботи; її ефективність часто залежить від ініціативи самих студентів; недостатньо враховується їхня самостійність та активність; зазвичай домінують форми

розважального характеру з одноманітним змістом; дії університетських кафедр не узгоджені; участь тих самих студентів при пасивності більшості й т.і.

Формами позааудиторної роботи, що поглиблюють ЗУН-и студентів з методики літератури й розвивають їхні професійно-креативні якості, можуть бути *читацькі конференції, присвячені художнім творам про школу; перегляд й обговорення кіно-, теле- й відеоматеріалів про вчителів-новаторів, творчі зустрічі з кращими словесниками України, а також проведені ними майстер-класи.*

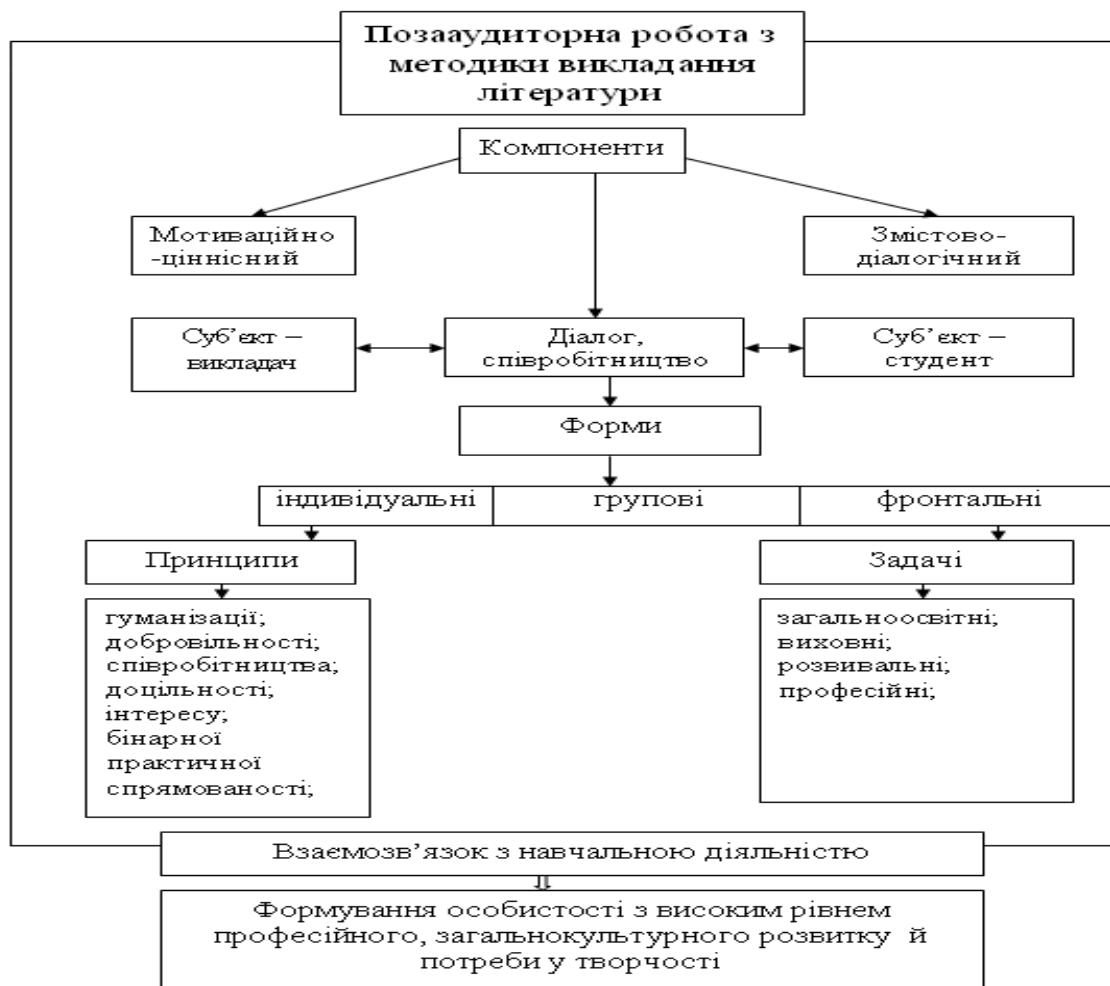

Рис. 1. Модель позааудиторної роботи з методики викладання літератури, зорієнтованої на розвиток креативності студентів-філологів

Читання й обговорення художніх творів, у яких відображена праця вчителів, сприятиме увиразненню професійно-педагогічного ідеалу студентської молоді, посиленню їхньої професійно-творчої мотивації. На думку В. Трояновського, «це не головні, проте важливі джерела, що живлять творчість; їх сутність і значення інколи не усвідомлюються з ризиком значної втрати через це нерозуміння й недооцінення. Твори мистецтва, художньої літератури, присвячені вихованню й таємницям педагогічної творчості, – ось на що хочеться звернути увагу вчителя» [3, с.32]. Майбутній словесник може взяти чимало цінного з творів, де зображено відданих своїй справі педагогів («Педагогічна поема» А. Макаренка, «Перший учитель» Ч. Айтматова, «Обеліск» В. Бикова, «Учителю – з любов'ю» Р. Брейтуейта, «Берег любові» О. Гончара, «Шкільний хліб» Є. Гуцала, «Дума про вчителя» І. Драча, «Малиновий дзвін» Ю. Збанацького, «Спогади про шкільний урок» Ф. Іскандера, «Республіка Шкід» Л. Пантелєєва, «Уроки французької» В. Распутіна, «Ніч після випуску» В. Тендрякова тощо).

Ще одним засобом формування педагогічного ідеалу майбутніх учителів мови і літератури може стати *перегляд кіно-, теле- та документальних фільмів про школу*. Цілком погоджуємося з твердженням В. Шадрікова, що вони відповідають на чимало

питань, «і якщо не видають готових рецептів, то не біда. Ціннішим є показ зразків й адрес справжнього творчого ставлення до справи, пробудження думки, настроювання на подолання інерції та застою... Якщо ми зуміємо переконати студента, що його професія жива щоденною творчістю й потребою духовного зростання, то доля освіти в надійних руках» [4, с.11]. Цікавий матеріал для обговорення можуть дати документальні стрічки про досвід позааудиторної роботи Полтавського педагогічного університету, Павлівської школи, де народився талант В. Сухомлинського; «Час учнівства», «Найдовший екзамен» (про словесника Є. Ільїна), а також художні фільми «Доживемо до понеділка», «Ключ без права передачі», «Вам і не снилось», «Розіграш», «Щоденник директора школи», «Завдання на завтра», «Переклад з англійської», «Ваші права» й т.і. На жаль, кінематографісти останніх десятиліть не подарували глядачам яскравих картин про сучасну школу, однак ретроспективний погляд у недавнє минуле дозволить, на нашу думку, виразніше осмислити сьогоденні проблеми освітян.

При аналізі й обговоренні побаченого варто розглянути образи вчителів в історичній синхронії, прослідкувавши зміни в професійному портреті сучасного вчителя в порівнянні з його колегами минулих років, наприклад, персонажами творів Б. Грінченка «Непокірний», «Дзвоник», «Украла», «Екзамен», І. Франка «Учитель», «Отець-гуморист», «Красне писання», «Оловець», А. Чехова «Людина у футлярі» й т.і. Свої міркування студенти можуть висловити й підсумувати у формі *засідання круглого столу «Учитель-словесник третього тисячоліття»*.

Як засвідчує практика, генетично близькими для філологів є *літературно-художні форми узагальнення свого педагогічного ідеалу у власних віршах, нарисах, оповіданнях, новелах і гуморесках*, що можуть бути оприлюднені в періодичній університетській пресі, стіннінках й альманахах.

Майстер-клас – форма передачі знань та вмінь, поширена в професійній діяльності акторів, співаків, танцівників, режисерів, коли митець ділиться з менш досвідченими колегами секретами своєї творчості. Педагогічна модифікація цієї позааудиторної форми роботи у ВНЗ передбачає зустріч студентів з учителями-словесниками, котрі розкриють перед ними власні творчі знахідки й напрацювання, демонструючи технологію окремих методів та прийомів навчальної взаємодії; дадуть відповідь на запитання аудиторії про авторські інновації. Проведення такого заходу передбачає копітку попередню підготовку студентів, методиста й самого вчителя-новатора. Розкриємо зміст *етапів організації майстер-класу*:

1. Майбутні педагоги під керівництвом викладача методики знайомляться з досвідом роботи шкільного вчителя через безпосереднє відвідання його уроків або опрацювання матеріалів фахової періодики.

2. У ході колективного обговорення визначається проблема, що зацікавлює студентів й у вирішенні якої словесник виявляє новаторський підхід. *Наприклад, «Використання інтерактивних технологій на уроках української літератури», «Методика проведення уроків позакласного читання в середній ланці», «Організація дослідницької роботи старшокласників при вивченні великих епічних творів», «Методика проведення уроків тематичного оцінювання знань»* тощо. Студенти формулюють запитання, на які хотіли б почути відповідь учителя.

3. Словесник спільно з викладачем методики визначають тему майстер-класу; складають план його проведення, узгоджують основні питання, що стануть предметом обговорення, підбирають необхідні ілюстрації у формі матеріалів передового досвіду, учнівських робіт, відеозаписів фрагментів уроків, а також навчальних ситуацій, що будуть змодельовані педагогом в університетській лабораторії.

4. Проведення майстер-класу з подальшим обговоренням його результатів і накресленням завдань для самостійної роботи студентів.

Позитивом майстер-класу є можливість відкритого спілкування, безпосередньої передачі знань, умінь та навичок від досвідченого педагога до завтрашніх учителів, наочне усвідомлення ними набутоків чужого досвіду, передача творчих імпульсів, натхнення й захопленості педагогічною працею.

Важливе місце в позааудиторній роботі з методики літератури належить *естетичному вихованню*, оскільки, по-перше, професія вчителя-словесника тісно пов'язана з мистецтвом слова, а по-друге, література відіграє особливу роль у формуванні особистості. Загальновизнано, що естетично нерозвинена, нечула людина не може побачити й донести до інших красу поетичного образу, що детермінує необхідність розвитку естетичних смаків філологів.

Традиційно у ВНЗ України естетична підготовка здійснюється через залучення студентів до *гуртків художньої самодіяльності, зустрічей з письменниками, композиторами, малярами; відвідання мистецьких виставок, концертів, театральних вистав* тощо. Мистецтво розвиває душу людини, окрилює її, формує творчі здібності, наснажує на власну творчість. Особливу значущість у професійній підготовці майбутніх учителів мови і літератури мають *перегляди й обговорення спектаклів та кінофільмів за художніми творами*. Ця позааудиторна форма стає не лише засобом розширення мистецьких горизонтів сучасної молоді, а й удосконалення їхньої літературної освіти, оскільки надає можливість порівняти літературне першоджерело з його інтерпретацією, з'ясувавши, як утілюється тут задум письменника.

Хоча питання доцільності екранізації літературних творів чи їх сучасного прочитання через театральні постановки є полемічним з огляду на сумнівні експерименти деяких режисерів, та все ж вважаємо ефективним для естетичного виховання особистості студента-філолога використання *прийому порівняння творів різних видів мистецтва – літератури й кіно, театру, музики, балету, живопису*. Таким чином реципієнт мистецького явища може зіставити різні засоби творення образу, а також осмислити особливості втілення авторської позиції в першотворі та його «перекладах» мовою інших мистецтв.

Чимало нового може відкритись естетично чулій особистості в літературних творах при перегляді та обговоренні їх екранізацій на засіданнях *творчої студії «Класики українського письменства в кіно- і театральних постановках»*. Сучасній молоді корисно ознайомитись з перлинами національної та світової культури, а саме «Землею» О. Довженка, «Тінями забутих предків» С. Параджанова, «Наталкою Полтавкою» І. Кавалерідзе, «Сном» В. Денисенка, «Лісовою піснею» Ю. Ілленка, «Украденим щастям» Ю. Ткаченка, «Камінним хрестом» та «Подарунком на іменини» Л. Осики та ін. І сьогодні популярністю глядачів користуються фільми, зняті за літературними творами митців ХХ ст., – «Історія пані Івги» (за мотивами оповідання В. Підмогильного, режисер М. Іванов), «Я той, хто є» (за новелою М. Хвильового «Я (Романтика)», режисер О. Володін), трилогія за творами М. Хвильового «Танго смерті», «Геть сором!», «Вальдшнепи» (режисер О. Муратов), «Голод-33» (за романом В. Барки «Жовтий князь», режисер О. Ярчук), «Тигролови» Р. Синька, «Мина Мазало» С. Проскурні тощо.

З афіш театрів України не сходять вистави за п'єсами драматургів минулого й сучасного, що можна використати в такій ефективній формі позааудиторної роботи майбутніх словесників, як *«Театральна вітальня»*. На її засіданнях відбуваються зустрічі з акторами та режисерами, обговорюються театральні постановки. Наприклад, у Вінницькому академічному драматичному театрі ім. М. Садовського впродовж кількох сезонів з успіхом іде спектакль «Гроші», поставлений режисером В. Шалигою за відомою комедією І. Карпенка-Карого «Сто тисяч». На творчій зустрічі трупи зі студентами-філологами звучало чимало запитань щодо зміни назви драматичного твору, оригінального режисерського трактування класичного матеріалу, сучасних паралелей. Театральним митцям було цікаво познайомитись з матеріалами *тематичної стіннівки*, підготованої студентами *«Чи є «Гроші» Валерія Шалиги «Ста тисячами» Івана Карпенка-Карого?»*

На засіданнях «Театральної вітальні», що активно діє в інституті філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, широко обговорювались й інші спектаклі садовців – «Маруся Чурай» за романом Л. Костенко (режисер Т. Славінська), «Мазепа» за тетралогією Б. Лепкого (режисер В. Селезньов), «Кохання в стилі бароко» за п'єсою Я. Стельмаха (режисер В. Селезньов) і т.і.

Останнім часом чимало суперечок викликають постановки української класики, здійснені на сцені Національного академічного театру ім. І. Франка, – «За двома зайцями»

М. Старицького, «Наталка Полтавка» І. Котляревського. Учасники «Театральної вітальні» після перегляду цих спектаклів організовували *заочні зустрічі* з виконавцями головних ролей, акторами А. Гнатюком та О. Скрипкою, від імені яких виступали підготовані студенти, послуговуючись матеріалами їхніх інтерв'ю і статей про роботу над сценічними образами, відгуками театральних критиків. *Рольова гра «Розмова з артистами»* доповнювалась виготовленням власних ескізів афіш, програмок і декорацій до спектаклів, порадами «бутафорів» і «костюмерів» щодо підбору театрального реквізиту й костюмів, написанням рецензій на спектакль, створенням рекламних роликів, що запрошували глядачів на його перегляд і т.і.

Цікавими формами позааудиторної роботи майбутніх словесників є «Літературні КВК», змагальні ігри, організовані за моделлю телевізійних передач «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Щасливий випадок», «Слабка ланка» тощо. Їх мета – стимулювати інтерес студентів до професійних знань, активізувати пізнавальну діяльність, збуджуючи бажання позмагатись, перевірити власні сили. Ці колективні дидактичні ігри мають значний виховний та розвивальний потенціал, оскільки формують навички кооперативних дій, уболівання за спільну працю, відповідальність за свою ланку роботи, а також сприяють зміцненню дружби та взаєморозуміння між їх учасниками.

Отже, можна зробити висновок, що креативно центрована позааудиторна робота, організована у форматі професійно-методичної підготовки студентів-філологів, має значний вплив на підсилення їхнього творчого потенціалу, формування мотиваційної спрямованості на педагогічну професію, розширення кола літературознавчих, лінгвістичних і методичних знань та загальнокультурного тезаурусу майбутніх учителів української мови і літератури.

Література:

1. Кондрашова Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов пединститутов к профессиональной деятельности: Дис....д-ра пед. наук: 13.00.01 / АПН СССР НИИ общ. педагогики. - М., 1989. - 363 с.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. / За ред. Є.Коваленко; Упор., прим. Є. Коваленко, І.Пінчук. - К.: Либідь, 1997. - Кн. 2. - 320 с.
3. Трояновский В.А. Учитель в художественной литературе: Учебн. пособие. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1984. – 178 с.
4. Шадриков В.Д. Открытый урок // Сов. экран. – 1986. – № 21. – С.11-12.

Г.П. Васянович
м. Львів, Україна

ПІДГОТОВКА РОБІТНИЧИХ КАДРІВ: РЕАЛІЇ Й СУПЕРЕЧНОСТІ

Українська держава і нація у небезпеці. У небезпеці з багатьох причин: одна із них – *загрозливий стан розвитку системи професійно-технічної освіти*.

На недавній нараді представників управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій, на якій ішлося про пріоритетні напрями професійно-технічної підготовки в поточному році, міністр освіти і науки України Іван Олександрович Вакарчук подякував профтехосвітянам за те, що вони зберегли цю систему.

Проте за останні роки в ній нагромадилося надзвичайно багато проблем, які потребують ґрунтовного дослідження і розв'язання. Зокрема, над їх дослідженням працюють науковці Львівського науково-практичного центру, які виконують цільову комплексну тему: «Науково-методичне забезпечення якісної підготовки кваліфікованих робітників в умовах регіоналізації професійно-технічної освіти».

Структуру дослідження становлять відповідно такі складові (підтеми):